

Studenternas dödgrävare

Av Kjell-Åke Modéer

Professor i rättshistoria vid Lunds universitet

Om bristen på samhällsansvar beträffande medborgarens historieuppfattning

Statsminister Göran Perssons lovvärda Holocaustinitiativ lär ha haft sin grund i insikten att det inte längre var självklart att dagens ungdomar fick kunskaper om denna viktiga händelse i 1900-talets historia. Det resulterade i ”*Om detta må ni berätta*”. Därför utgår vi från att dagens svenska gymnasieungdomar i vart fall har kunskaper om Holocaust, när de lämnar gymnasiet. Men vad har den svenska gymnasieskolan i övrigt bibringat dem för några kunskaper i historia? Den frågan är inte lätt att besvara. Från ett universitetsperspektiv kan de i vart fall inte längre hålla rätt på kungalängder och längre kronologier ex.vis från riksdagen i Arboga till riksdagsordningen 1970. Och det ska man uppenbarligen inte heller begära. De kan så mycket annat i stället heter det, så det finns väl ingen anledning att klaga på att de inte vet vem Gustav III var eller när han levde.

Det är lätt att raljera och ironisera. Och för en senior forskare som mig är det lätt att säga, att det var bättre förr – och så blir man betraktad som en av de gamla gubbarna i teaterlogen i *The Muppet Show*. Men jag skriver dessa rader för att ställa frågan, om det inte – trots allt – är dags att dra i ångvisslan. Det blir ett samhällsproblem när man börjar se konsekvenserna av högutbildade ungdomars brist på perspektiv, och när avsaknaden av fundamentala kunskaper i geografi och historia blir uppenbar. Universitetslektor Eva Queckfeldt vid historiska institutionen i Lund har i en aktuell undersökning rörande historiestudenternas förkunskaper identifierat påtagliga brister både beträffande fundamentala faktakunskaper och historisk medvetenhet. Problemet är i och för sig inte isolerat svenskt. I en nyligen genomförd brittisk undersökning refererad i *International Herald Tribune* avslöjade att 10 % av 2000 tillfrågade gymnasieungdomar trodde att Adolf Hitler var en fiktiv person, 20 % trodde att Harold Wilson var premiärminister under andra världskriget, och 30 % visste inte vilket århundrade första världskriget utspelade sig.

Det är uppenbart att denna brist på historiska kunskaper och historisk medvetenhet är ett resultat av vår tids övertro på information och brist på respekt för kunskap. Hur ger man då yngre generationer ett förhållningssätt till begreppen tid och rum. Kan man överhuvudtaget skapa sig en självständig uppfattning om exempelvis globaliseringsfrågan eller om internationell terrorism utan sådana kunskaper?

Jag har vid Lunds universitet ämnesansvar för ett ämne som traditionellt heter rättshistoria och som är placerat vid juridisk fakultet. Ämnet har två syften. Dels ska jag tillsammans med mina lärare under en månads tid (!) ge blivande jurister grundläggande insikter i rättens utveckling från den romerska rätten fram till våra dagar. Dels utgör ämnet ett forskningsområde inom rättsvetenskapen. Både teoretiskt och metodologiskt har ämnet internationellt sett under senare år haft stor framgång, inte minst beroende på att juristerna i vår tids geo-politiska situation fått ett allt starkare behov av att markera sin professionella identitet i ett alltmer gränslöst rättsligt landskap. Internationaliseringen medför att det blir allt viktigare att förstå varför franska och engelska jurister konstruerar sina rättsliga lösningar utifrån helt skilda kunskapsstrukturer. Juristutbildningen ser traditionellt olika ut i Frankrike och England, den juridiska praktiken och karriärvägarna likaså.

Och då är det viktigt med historia! Både därför att juristernas kunskaper alltid utgöres av historisk empiri, och också för att man insett att juristerna i allt större utsträckning argumenterar med hjälp av historiska argument.

Nu kommer jag till problemet. Vi rättshistoriker har i dag stora svårigheter att nå ut till våra studenter genom att de kommer från en gymnasieskola med helt andra referensramar än de vi traditionellt har utgått från. Studenterna anklagar mig i kursutvärderingarna för att jag i mina föreläsningar använder för många konstiga och främmande ord – som jag dessutom inte förklarar!!! Och vi kan inte längre lägga upp kursen i rättshistoria kronologiskt, för studenterna har inte tillräckliga förkunskaper i historia. Vi noterar att den gamla gymnasieskolans långa perspektiv inom ämnet historia – generellt sett – har ersatts av rapsodiska kunskaper om franska revolutionen, arbetarrörelsens historia, Holocaust, atombomben, de latin-amerikanska befrielsekrigen och/eller Vietnamkriget. Allt har förvärvats i en ”kurssnutt” i gymnasieskolans individualistiska kursutbud. Vi gjorde hösten 2003 inför kursen i rättshistoria ett diagnostiskt prov där studenterna fick svara på 20 frågor om historiska fakta. 29 % visste när reformationen inföll i Sverige, (man fick rätt för 1500-talet,) 32 % visste vad freden efter det trettioåriga kriget kallades, 16 % visste vad *The New Deal* var, 15 % visste när den regeringsform tillkom som föregick vår nuvarande, och 3 (!) % kunde placera regenterna Oscar I, Fredrik I, Kristina, Gustav III och Karl XI i rätt kronologisk ordning. Ja, d är svårt att under de fem veckor som kursen i rättshistoria varar förklara och ge innehåll åt dynamiken mellan rättens långa linjer och dess paradigmskiften.

Vi har dragit vissa slutsatser av detta resultat. Vi har exempelvis tagit kontakt med historielärare i gymnasieskolan i Lund och Malmö för att få reda på vad de egentligen lär ut, så att vi bättre vet var vi ska börja. Vår erfarenhet av dessa kontakter är att många historielärare verkar uppgivna. Eleverna får läsa vad de tycker är intressant. Tiden räcker inte till. Läroböckerna är nattståndna. Men i ärlighetens namn finns det samtidigt härliga entusiaster och missionärer för Clio. De omfamnar oss och hoppas att vi nu ska klara det tillsammans. Och det kan man väl så här parentetiskt konstatera: Universitetet och högskolan har varit mer intresserade av att lyssna på kraven från avnämarna i förvärvslivet än på lärarna i gymnasieskolan, som förser oss med framtidens yrkesutövare. Blicken har varit riktad framåt med fanan i topp främst i ledet, men hur ser egentligen trupperna ut som kommer bakom?

Nu talar jag om studenter som läser på juristlinjen, inte om de som väljer att läsa humanistiska ämnen inklusive historia. Våra studenter har inte kommit till oss för att läsa historia. Så vårt problem är egentligen vilken bildningsnivå vi på de sk. yrkesutbildningarna, *professional schools*, ska kunna kräva av våra studenter. I USA måste studenterna ha avlagt en collegeutbildning i exempelvis arkitektur, historia, statsvetenskap eller matematik och kemi, innan de får tillträde till *Law School*. Dvs. de har ett förhållningssätt till kunskap, vetenskaplig argumentation, teori och metod när de börjar sina juridiska studier. Studenterna är mer studiemogna helt enkelt. Och det märker man också på dialogen i ett seminarierum vid de amerikanska juridiska fakulteterna.

Genom att historieämnet marginaliserats inom den juridiska kunskapsstrukturen så uppfattar studenterna inte heller den historiska kunskapen som meningsfull. Egentligen borde ju alla jurister få det här historiska perspektivet inom alla de juridiska kunskapsområden de möter under juristutbildningen, är det kanske någon som säger. Men fullt så enkelt är det inte. Den svenska juristutbildningens innehåll utgår nämligen från förutsättningen att den är en yrkesutbildning, och som sådan är den i hög grad pragmatisk till sitt innehåll och teknisk till sin natur. I en modern, positivistiskt orienterad juristutbildning har rättshistorien dumpats i knät på oss rättshistoriker. ”Det får ni ta hand om”, säger både mina kolleger i fakulteten och

många praktiserande jurister. Jag brukar säga, att den största otjänst juristerna har gjort rättshistorien var att inrätta professurer i rättshistoria. Därigenom legitimerades en renodlat pragmatisk och praktiskt orienterad juristutbildning och rättsvetenskaplig forskning. I en artikel i *Svensk Juristtidning* har en forskare nyligen sökt att kartlägga de rättsvetenskapliga perspektiv, som vår tids jurister har behov av, och författaren drar slutsatsen att alla sådana perspektiv måste vara samhällsnyttiga. Då uppkommer frågan: Vad ska vi med en sådan utilitarisk utgångspunkt egentligen med de ämnen till som tyskarna kallar "Grundlagenfächer", dvs. rättshistoria, rättssociologi, rättsteori och allmän rättslära? Lika litet som historie- och geografiämnen spelar någon påtaglig roll i gymnasieskolan, lika litet anser ex. vis Domstolsverket (DV) när de tar ut unga jurister för notarieutbildningen, att dessa ämnen utgör någon betydelsefull kunskap för deras praktiska värv. När DV räknar ut poäng för tingssittning har dessa ämnen en lägre omräkningskoefficient än de övriga, positivrättsliga ämnen. Studenten kan numera också välja bort dessa ämnen, om man inte fått tillräckligt bra betyg i dem. Flexibilitet är dagens nyckelord. På motsvarande sätt kan också de privata arbetsgivarna, ex. vis de stora advokatbyråer som rekryterar unga biträdande jurister, kritiskt ifrågasätter de arbetssökande, som valt att avsluta sina juridiska studier med en fördjupande kurs i rättshistoria eller rättssociologi: "Varför har du inte läst något mera matnyttigt?" Den anställningsansvarige på advokatbyrån ratar den som på ett sådant sätt fördjupat sitt förhållningssätt till juridiken.

Med sådana signaler från de blivande arbetsgivarna styr man in framtidens jurister i ett formellt och mekaniskt kunskapsinlärande. Studenter berättar om en föreläsning på juridisk fakultet: Läraren kan börja med att skriva § 1 på tavlan och hinner kanske under en dubbelföreläsning fram till § 15. Och studenterna noterar allt och pluggar in fakta inför tentamen på kurs efter kurs. Rena korvstopningen! Studenter, som jag talat med och som innan de börjat sina juridikstudier läst filosofi, nationalekonomi eller statsvetenskap skopar ut dagens juristutbildning som uppseendeväckande "anti-intellektuell". De hade förväntat sig någonting helt annat. Nu finns det ingen plats för reflektion, kritiskt tänkande eller över huvud ett förhållningssätt till den kunskap som de inhämtat. Allt fokuseras på tentamensrelevant kunskap inför tentamen. Det är betecknande att vid landets juridiska fakulteter finns idag inte längre rättssociologi på schemat. Inte heller får alla blivande jurister lära sig något om yrkesetik eller om moraliska frågor.

Den smarte studenten är därför effektiv och läser inte läroböcker utan gamla tentamensfrågor, som institutionen säljer med god förtjänst i studentreceptionen. För det är bara betygen som räknas. De som i gymnasiet under senare år lärt sig att det är bättre att ta en kurs i yoga eller dans i stället för i främmande språk för att få MVG och därmed komma in på juristlinjen, de surfar nu vidare på samma koncept på juristlinjen. De tar sig fram genom de mest matnyttiga ämnen eller i de ämnen där lärarna statistiskt sett har givit flest överbetyg.

Varför har det blivit på detta viset? En viktig orsak är efterkrigstidens långa modernistiska period, där historien ansågs konservera det bestående, och därför var onödigt. Visionär framtidsforskning samt realistisk och pragmatisk samhällsforskning gav legitimation åt humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning, när nationalstaten och den sociala välfärdsstaten var som starkast för ett kvartsekel sedan. Men i dag när vi har lämnat modernismen bakom oss och i stället är inne i ett post- eller senmodernt kunskapsparadigm, har synen på rätten fragmenterats. Vi har övergått från en monolitisk till en pluralistisk rättskultur.

Man skulle då kunna utgå ifrån att denna postmoderna fragmentisering skulle ha givit ett visst utrymme för en återgång mot historiska perspektiv, och större utrymme för kontinuitets- och

konsensusforskning. För denna trend kan man nämligen finna i andra västerländska kulturländer. Jag ska ta två exempel: Tyskland och USA.

I Tyskland har efterkrigstiden präglats av uppgörelsen med det nära förflutna. Så länge som de aktiva generationerna hade erfarenheter av det sk. Tredje riket, så länge var det också besvärligt att ställa någon till ansvar för vad som hände under de åren, 1933–1945. Men i och med studentrevolten 1968 började en ny generation att ställa sin föräldrageneration mot väggen och fråga vad de egentligen gjorde under de där åren. Och då övergav man parentesteorin och prövade i stället kontinuitetsteorin. Det fanns både något före och något efter nazitiden. Och de jurister som oreflekterat hade anpassat sig från Weimarrepubliken, via nazitiden till efterkrigstidens bonnrepublik, ja de fick epitetet ”Fruktansvärda jurister”; *Furchtbare Juristen*. Detta var på 1980-talet, och då kom historikerstriden. Det resulterade i att alla mina tyska kolleger lämnade sitt bidrag till forskningen om rättsförhållandena under nazitiden. Det utvecklades forskningsresultat, som transformerades till axiom, som alla tyska juridikstuderande i dag tvingas lära sig. Jurister i en svag demokrati blir ett lättstyrt instrument om de inte har skaffat sig den integritet, som endast perspektiv, en positionering till kunskapen, dvs. ett förhållningssätt till tid och rum kan förmedla. Den totalitära statens rättsliga maktutövning skapade en viktig motbild för de tyska efterkrigsjuristerna. Rättshistorien blev en segrande disciplin.

I USA har nya tolkningsmönster av författningen också skapat en nytt förhållningssätt till rättshistorien. Rättshistorien är i dag en blomstrande disciplin vid många amerikanska juridiska fakulteter. Två anledningar kan anges till detta: 1. Amerikansk rättsvetenskap arbetar med interdisciplinära metoder. *Law and society, Law and economics, Law and literature, Law and humanities*. Det har skapat en betydelsefull befruktande teori- och metodmedvetenhet. 2. Reaktionen på moderna, extensiva tolkningsmönster under efterkrigstiden, främst under Warren Court, blev ett krav på en fundamentalistisk tolkning av konstitutionen. Antonin Scalia, William Rehnquist med flera i domstolens majoritet omfattas i dag av tanken på ”original intent”, dvs. att tolka författningen som *founding fathers*, gjorde i Philadelphia 1787. Båda dessa omständigheter har bidragit till att stärka rättshistoriens ställning i USA.

I vilken utsträckning har svenska jurister någon mental förankring i dessa båda exempel från Tyskland och USA? Den svenska moderniteten har nämligen också varit isolationistisk. Vi var utomstående, vi var neutrala, därför var vi under efterkrigstiden varken med i EG eller i NATO. Men inte bara det. Det skapade också ett utanförskap beträffande en internationell rättssyn. Här krävs egentligen en massiv forskningsinsats, för att klargöra de svenska juristernas omvärldssyn under efterkrigstiden. Utan den kunskapen får vi en oriktig bild av den svenske juristens identitet.

”Kan du inte tala om för studenterna att historien handlar om framtiden”, sa en kollega vid en annan fakultet till mig häromsistens. Tveklöst borde alla jurister få som endast koncentrerar sig på den gällande rätten få den insikten. Men för att få den krävs närmast en moralisk upprustning till förmån för historieämnet. Någon måste leda oppositionen och skapa en motkraft. När hör vi mullret från historielärarnas krater? Här hör ni ropet från en ”Muppetgubbe” i teaterlogen!

Kjell Å Modéer